

דבר העורך

סייעתא דשמיא

עם סיום מסכת בכורות, בה למדנו רבות על מצוות פדיון הבן, קיבלנו מכתב מעניין מאד מירושלים.

קורא נאמן, הרב יעקב פיש שליט"א, משכונת גבעת משה בירושלים, מספר במכתבו על סייעתא דשמיא נפלאה שהיתה לחבירו הטוב, אשר שוחחנו עמו, ולבקשתו, הדברים מתפרסמים בעילום שם.

חבר זה, ר' ראובן נכנה אותו, נולד בארצות הברית של אמריקה, וגדל בבית הוריו אשר התגוררו בקהילה קטנה ומרוחקת מריכוזי היהדות הדתית. ביום מן הימים החל הספק לנקר בלביו - הן בכור אני, וחלה על מצוות פדיון הבן, כיצד אדע, כי אי פעם, לפני עשרות שנים, נערך הפדיון כדת וכדין? מי אמר שהכהן היה כהן, ואם כן... החששות והשאלות גברו והלכו, עד אשר הוא החליט לפנות לסמכות הלכתית, אשר תורהו כיצד עליו לנהוג. התשובה שקיבל היתה, כי אם הכהן שפדה אותו עולה לדוכן לברכת כהנים, אין מקום לכל חשש, והוא יכול להסיר את הספקות מלבו.

ברם, כאשר הוא ניסה לברר אצל אביו, מיהו אותו כהן שפדאו, מה שמו, היכן הוא מתגורר, ועוד שאלות מסוג זה, הוא נתקל במבוי סתום. אביו לא זכר מאומה, היה זה לפני שנים רבות כל כך, ואביו אף ניתק כל קשר עם מקום מגוריו באותן שנים, כך שהספקות בעבעו וגעשו, פשטו צורה ולבשו צורה חדשה.

"ר' ראובן", מספר הרב פיש, "הוא בן אדם מאד מסודר, וכמעט לא קרה שהפסיד את המניין הקבוע שלו, ובפרט שהוא נהנה להתפלל שם, כי במניין זה יש כהן העולה בקביעות לדוכן לנשיאת כפיים, וכך הוא זוכה לברכת כהנים מידי יום, אך במניין המאוחר יותר, פעמים רבות אין כהן".

שבוע ימים לאחר שהתחורר לו כי אין באפשרותו לאתר מידע אחר אותו כהן, אירע שהוא התאחר לקום משנתו, והוא התפלל במניין השני. לקראת ברכת כהנים, המתנה לו הפתעה נעימה בדמות כהן שעלה לדוכן, ובירך את הקהל.

הכהן היה נראה תייר אורח שנזדמן למקום, ולאחר התפילה נוצרה שיחה קצרה בין ר' ראובן לבין כהן האורח. מורי ורבותי! לאחר מספר דקות של שיחה התברר, כי הכהן האורח, הוא הכהן אשר פדה את ר' ראובן! כבר לא היה צריך לשאול אותו אם הוא עולה לדוכן...

בעל המעשה ביקש להדגיש, כי בכל מקרה של ספק יש לפנות למורה הוראה, וכי אין להקיש למקרים אחרים מן התשובה שניתנה לו.

★ ★ ★

ומכאן, למכתב שצורף לתרומת ספרים למאורות

'ערכין' מהם?

סוגיות ערוכות לפנינו על דיני 'ערכין'. מהם בעצם 'ערכין'.

התורה מפרטת, כי האומר 'ערך פלוני עלי' או 'ערכי עלי', ישלם להקדש חמישים שקל בשקל הקודש אם אותו פלוני בן עשרים, ואם הוא בן שישים ישלם חמשה עשר שקלים בשקל הקודש.

בתחילת לימוד מסכת ערכין, שומה עלינו לברר, במה שונה המעריך מן הנודר. אדם אשר יאמר "ערך פלוני עלי", חייב להביא חמישים שקלים לגזבר ההקדש. מי אשר יעמוד ויידור חמישים שקלים להקדש, חייב גם כן להביאם אל הגזבר. לכאורה, אין כל הבדל ביניהם, שניהם התחייבו חמישים שקלים להקדש. במה, איפוא, נתייחדו ה'ערכין'?

'ערכין', תעריף מחירים בלבד? כפי שהדברים נראים במבט שטחי, אין בפרשת 'ערכין' כי אם פירוט מחירים, תעריף סכומים בלבד, שנקבע על ידי התורה, כדי שנדע איזה סכום צריך לשלם אדם המתחייב להקדש את ערכו של פלוני בן עשרים או את ערכה של פלונית בת חודש, ומלבד זאת, אין כל הבדל בין הנודר לבין המעריך. ברם, קיימות הוכחות רבות לכך, ש'ערכין' הם מהות אחרת, שונה ונפרדת מנדרים. תחילה נתייחס לשתי הוכחות, ולאחר מכן נגיע להגדרת ה'ערכין'.

הנה, לדעת רבי מאיר (ה/ב), גוי שאמר 'ערכי עלי' או 'ערך פלוני עלי', לא אמר ולא כלום, שלא נתחדשה פרשת ערכין לנוכרים, כי אם לישראל. מדוע? הרי גוי שיידור להביא ממון להקדש, חייב לעמוד בדיבורו. הרי לנו, כי 'ערכין' אינם נדרים.

בתחילת המסכת (ב/א) נאמר, כי לשון המשנה **"הכל מעריכין"** בא לכלול גם "מופלא הסמוך לאיש", שהוא קטן שאינו בן י"ג שנים, אך יודע היטב לשם מי נדר ומה נדר. מאחר שלגבי נדרים כבר ידוע כי "מופלא הסמוך לאיש" רשאי לידור, נשאלת השאלה, הלמאי יש צורך בהדגשה נוספת כי הוא ראוי גם להעריך. אין זאת, אלא ששוב אנו נוכחים, כי 'ערכין' אינם נדרים.

האחרונים עסקו בנידון חשוב זה, והם העלו הגדרה חשובה עד למאד.

ה"חזון איש" זצ"ל ('ערכין ס"י כ"ט ס"ק ב', ג', ד') כותב, כי המעריך "נתפס במצוות הערכין... ומתחייב במצוות התורה בשלומי הערכין". כדי להבין את הדברים נתבונן בפרשת נזיר. אדם המקבל על עצמו נזירות, לא קיבל על עצמו שלא לשתות יין ושלא לגזוז את שערותיו, אלא הוא קיבל על עצמו דין 'נזיר', וככזה עליו לנהוג בצורה מסויימת, כפי הוראות התורה. כך גם המעריך מקבל עליו דין 'מעריך' ועליו לנהוג כפי שהתורה הורתה למעריך לנהוג.

ה"חזון איש" אף מוסיף ומחדד, כי האומר 'ערכי עלי', אינו מתחייב מיד חמישים שקלים כסף להקדש, אלא הוא מתחייב לשלם כפי אשר יעריך הכהן שלפניו יובא הפלוני המוערך. כמובן, כי הכהן יעריך את המוערך לפי דיני התורה, אם בן עשרים יקבע כי יש לשלם חמישים שקל כסף, ואם בן שישים, יקבע כי יש לשלם חמש עשרה שקל כסף. ברם, חובת המעריך אינה אלא לעמוד לפני הכהן להערכה, ואז, הכהן ישית עליו את הסכום הקצוב בתורה. נמצאנו למדים, כי המעריך אינו נודר ממון כלל, אלא הוא מתחייב בפרשת ערכין אשר מהותה לעמוד לפני הכהן כדי שהלה יטיל עליו חיוב ממון.

המעריך הרי הוא כמי שמקדיש חפץ ופודהו!: ביטוי חריף יותר להבדל בין נדרים לערכין, אנו מוצאים ב"שלטי הגיבורים" (עבודה זרה יג/א) הכותב, כי המעריך, הרי הוא כמי שמקדיש חפץ ופודהו! לאמר, אין כאן התחייבות ממון, אלא מעין הקדשת האדם המוערך ופדייתו בממון (עיי' בגבורות שמונים" להמהר"י ענגיל, אות מט, שהאריך בעניין. ראה עוד תוס' הרא"ש חולין קלט/א ו"לב אריה" שם, וב"ברכת כהן" להגר"ש דויטש).

דף ז/א אבל עובר לא דהוא מיית ברישא

כשהכבשה המתה המליטה טלה חי

ביום בהיר, רכב משא פרק כבשה מעוברת בשערי בית החולים שערי צדק בירושלים, וצוות מתוגבר של רופאים ואחיות ליוו אותה אל חדר הניתוח. היה זה מחקר שנערך בעקבות הנידון על קביעת רגע המוות.

נידון הלכתי זה סבוך וקשה, ואינו מתיימרים להתיר את קשריו במאמר זה, אלא נעסוק בנקודה אחת הנוגעת לו והנובעת מסוגייתנו. השאלה הבסיסית לגבי קביעת רגע המוות היא, על פי אלו סימנים ניתן לקבוע אם החולה חי או מת.

חיים לאחר מוות מוחי: היו שביקשו להוכיח מגמתנו, כי גם לאחר מוות מוחי מוחלט האדם עדיין אינו מוגדר כמת. בגמרתנו מבואר, כי מאחר שעובר במעי אמו אינו בעל חיים עצמיים, אלא הוא שואב את מזונו ואת חייו מאמו, לא יתכן שהאם תמות והעובר ימשיך לחיות - "עובר מיית ברישא", וכאשר מעוברת חדלה לחיות, עוברת מת עמה מיד. והנה, בימינו אירעו מקרים שנשים חלו במחלות סופניות רח"ל, ואף מתו מוות מוחי, ולא נותרה בהן חיות למראית עין, לבד ממכונות ההנשמה שהפעילו את מערכות הגוף, והרופאים הצליחו ליילד תינוק בריא ושלם. הרי לנו הוכחה ניצחת, כי גם אדם שמת מוות מוחי נחשב כחי, שאם לא כן, כיצד עוברים אלו נותרו בחיים.

גוף המת מתפקד מכח המכונות: ברם, היו שדחו הוכחה זו בטענה, כי אמנם עובר אינו מסוגל להמשיך לחיות לאחר מות האם, אך כאשר האם מחוברת למכונות החייה, הוא ממשיך לחיות מכחם גם לאחר מיתתה, ואין הוא אלא כתינוק המוטל באינקובטור, וממילא, אין כל הוכחה כי מצב זה מוגדר כחיים על פי ההלכה.

הדברים הובאו לפני הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (שו"ת "מנחת שלמה" תנינא ח"ב סי' פ"ו), אשר בחן את הרעיון ואישר את ביצוע הבדיקה הבאה כדי לאשש או לסתור הנחה זו.

כבשה מעוברת הובאה לבית החולים, חוברת למכשירי הנשמה, כאשר המטרה היתה לסיים את חייה באופן וודאי, על פי כל הקריטריונים, ולבדוק היחיה עוברת או ימות. מפאת חוסר הנסיון ביילוד טלה במצב נדיר זה, נאספו ובאו חמשה עשר מומחים בתחומי רפואה שונים, נוירולוגיה, קרדיולוגיה, גניקולוגיה, פיזיולוגיה, וטרינרים, רופא מרדים, ועוד. הכל התנדבו להקדיש שעות ארוכות לבירור השאלה ההלכתית.

לאחר שהוברר כי הכבשה כבר אינה בין החיים, הרופאים המתינו עשרים וחמש דקות והוציאו את העובר, חי בריא ושלם! הוכח מעבר לכל ספק, כי מכשירי ההנשמה יכולים לספק לגוף את צרכיו, להמשיך להפעילו, אך אין זה מוכיח על חיים המקננים בו.

כאמור, בדיקה זו נעשתה כדי לוודא אם כבשה מתה מסוגלת להעביר חיים לעוברת באמצעות מכונות המחברות אליה. לאחר שהוכח כי הדבר אפשרי, נשללה ההוכחה כי יש חיים גם לאחר מוות מוחי, שכן, כל אותם ילדים הנולדים לאחר מות אמותיהם, מקבלים את חיותם מן המכשירים הרפואיים.

ההוכחה נשללה, ולפיכך הספק נותר על כנו.

אכן, רבי שלמה זלמן זצ"ל מדגיש: "על משמרת אעמודה כמו שכתבתי קודם, שאין לסמוך בודאות על המדע הרפואי כל זמן שעדיין יש פעימת לב אף שקרוב לודאי שזה רק מפני המכשיר בלבד".

דף י"א ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח

החליל שבבית המקדש, 'הכה' או 'ניגון'

הציפייה לגאולה השלמה, ולבניין בית המקדש, כוללת בתוכה את הכמיהה להאזין, לחזות ולחוות את שירת הלוויים ששוררו בבית המקדש, "ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך, האמורים לפני מזבחדך".

הרמ"א כותב ("תורת חטאת" ח"ב פרק ל"ח) כי הלוויים ניגנו בכלים ושוררו בפיהם בבית המקדש, על פי חכמת נגינה מיוחדת שחלפה ואבדה מן העולם, עם ביטול השירה בבית המקדש. הרמ"א מוסיף, כי שירת הלוויים היתה מכוונת כנגד שירת הבריאה, השמש, הירח וכל גרמי השמים, כאשר בכל כלי שוררו בהתאם להשפעתו בעליונים. בעל "איש ישראלי" (שם) מפרט ומתאר את כלי הנגינה ששימשו בבית המקדש,

הדף היומי.

אחד הספרים החשובים על מסכת ערכין, הוא ספר "הפלאה שבערכין". בני משפחתו של המחבר, תרמו 350 ספרים כדי לחלקם בין מגידי השיעורים של הדף היומי, ואל תרומתם הם צירפו את המכתב הבא.

כאשר הרב הגאון רבי חיים רבינוביץ זצ"ל, רבה של העיירה שבלי בליטא, חלה ממושכות, הוא כתב בצוואתו לאמר: "יסור ייסרני ה' בייסורים קשים ומרים, ואנכי מתגולל בחוליי זה כמעט שנה תמימה. אמרתי אני עם לבי כי הוא חסד עליון להעיר אותי לפשפש ולמשמש במעשי. יגורתי פן ואולי מחמת בלבול הדעת לא אוכל לשוב בתשובה שלמה לפניו, והנני כותב וחותר ידי להצור ברוך הוא כי אני שב בכל לבי אליו".

בקשה אחת הוא מפנה לידידיו: "אם מצאתי חן בעיניכם יקירי בעלי חברה גמרא ואם כשר אני לפניכם, תיתנו לסדר חידושי על מסכת ערכין ולהדפיס לזכר חברה גמרא. צר לי מאוד כי לא זכיתי לסדר כאשר עם לבבי, על כן תראו לבקש איזה מופלג גדול, אולי ירחם עליי לסדר ולכונן כטוב בעיניו".

שלושה חודשים לאחר כתיבת הצוואה נפטר הרב הדיק לבית עולמו, ביום ז' בשבט תרל"ו.

חלפו כעשרים שנה, ובתו של הרב הגיעה לפריקה. החתן המיועד, רבי משה צבי אורדמן, שמע מפי חותנתו הרבנית כי בעלית הגג בביתה מונחים הרבה כתבי-יד בכל מקצועות התורה, שכתבו בעלה רבי חיים ואביו, הרב הגאון יצחק רבינוביץ, שישב על כיסא הרבנות לפניו. עלה רבי משה צבי לעליית הגג ומצא "אוצר בלום, המכוסה באבק וחבוש בטמון". "כרענו להיכני הרעיון העז" - כותב רבי משה צבי - "לגשת למלאכת הקודש ולהוציא את כתבי-היד משיביו". הוא לקח את כתבי-היד, ומסרם ליד הרב הגאון ר' שלמה נתן קוטלר אב"ד לוקניק. "ואמנם יד ההשגחה העליונה נראתה בעליל, כי זמן קצר אחרי הוציאי אותם מבית חותנתי נפלה דלקה ברחוב ההוא אשר אכלה בתים רבים ובתוכם גם הבית שבו נמצאו הכתבים, והנני רואה בזה אצבע אלוקים אשר שמר את הכתבים הקדושים לבל יאבדו מתוך קהל ישראל".

במשך שנים רבות ערך הרב קוטלר את הספרים, תחילה בליטא ואחר כך בירושלים, ור' משה צבי הוציאם לאור. שבעה ספרים הוציא ר' משה צבי לאור במשך שלושים וחמש שנים: הראשון, "הפלאה שבערכין", חידושי תורה על מסכת ערכין, יצא בשנת תרס"ה (1904) ובו נתקיימה צוואת המחבר, הרב חיים רבינוביץ. האחרון, "זרע יצחק" על מסכתות זבחים ומנחות מאת הרב יצחק רבינוביץ, יצא לאור בשנת ת"ש (1939).

ר' משה צבי היה סוחר אמיד, ביתו בשבלי היה פתוח לתלמידי חכמים, ורבים רבים נהגו לבקר בו. הוא לא בנה לעצמו בית משלו כמנהג בעלי הבתים בעיר, והיה אומר כי הוא מקים שבעה "בתים" שיעמדו שנים רבות יותר מכל בתי העצים והאבנים, הלא הם שבעת הספרים שהדפיס.

בהקדמתו לספר האחרון כתב ר' משה צבי: "והנה עם גמר ההדפסה נשמעה חרדת מלחמה בעולם המבולבלת עמים וגבולות". כשנה לאחר מכן נכנסו הגרמנים לליטא, ור' משה צבי ואשתו הוצאו מגטו שבלי ונרצחו ביער קוז'יי ביום י"ח באלול תש"א. ה' יקום דמם.

באסרו חג שבועות תשס"ד מלאו מאה שנים לכתיבת דברי ההקדמה של ר' משה צבי לספר "הפלאה שבערכין". נכדו, ר' חיים עופר, הוציא לאור הוצאה חדשה של הספר, וכותב בדברי הפתיחה: "אפתח בשבח והודיה לשם יתברך שמו, אשר בחסדו הרב העלה משאל נפשי והחיני מיורדי בור, העבירני בגטאות ומחנות ריכוז נסים נסים ואני נער צעיר. גם זיכני בחסדיו הרבים לעלות לארץ ישראל, ולהקים בה את ביתי יחד עם זוגתי מרת שולמית לבית לוי תחי', ובירכני בבנים ובכלות ובצאצאיהם שומרי תורה ומצוות. ועתה, שזכיתי לזיבל שנים להקמת ביתנו, עלתה בי מחשבה טובה זאת, לחזור להדפיס חיבור חשוב זה של אבי סבתי, הרב הגאון רבי חיים רבינוביץ זצוק"ל, על

מסכת ערכין, ולחלקו חינוס ללומדי תורה לקראת לימוד הדף היומי במסכת זו."

המנון לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעודן מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.
כתובתנו: תד. 471 בני ברק, פקס: 03-570-67-93
mendelson@meorot.co.il
בברכת התורה העורך

פנינים

הנדרים

ה"חתם סופר" זצ"ל מביא כי קבלה בידו מרביתו, "שבראש השנה ויום הכיפורים הנשמות הקדושות שכבר מתו ונשמות האבות מצטרפים עמו בבית הכנסת בתפילותיו". בהתאם לכך הוא מבאר את הנאמר בסוגייתנו: "אמר מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה ברה"י ויה"כ, אמר הקב"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני ויאמרו שירה".

מסביר ה"חתם סופר" זצ"ל, הרי המתים אינם אומרים שירה לפני הקב"ה - "לא המתים יהללו י-ה", לפיכך, "ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני ויאמרו שירה", אין אפשרות לשיר מפאת המתים המצטרפים לתפילות... (דרשות חת"ס).

דף יב שאין אומרים שירה

שיר מתולדות. לפי פנינו כי ימלך

הפיוט "אנשיכא מלכ"י אותו יש אומרים ביום ראשון של ראש השנה לפי נוסח ספרד, כולל את הבית הבא: "שָׁנָאן עֲלֵיךָ. נְסִיד פְּלִיאֵיךָ. שִׁיר מִתְּלֻלֹת. יִפְצְחוּ כִּי יִמְלֹךְ". מעניין לגלות, כי מקורו של בית זה בסוגייתנו!

על הפסוק (שיר השירים דח) "יתשורי מראש אמנה" מבאר הירושלמי (שבועות וא) שבקצה ארץ ישראל קיים הר בשם אמנה, וביום שוב ה' את שיבת ציון, הגלויות השונות ישאו בו את קולם בשירה. רק שם יפצחו בשירה ולא קודם לכן, כמבואר בגמרתנו, כי "אין אומרים שירה על נס שבחוץ לארץ". זהו פירוש המילים "שיר מתולדות יפצחו כי ימלך" - מהר גבוה ותלול יפצחו ישראל בשירה ביום שבו מלכות הקב"ה תתגלה לעין כל. לאור הדברים, המילים הבאות בפסוק אחר המילים "יתשורי מראש אמנה" מקבלות הבנה נוספת: "יתשורי מראש אמנה מראש שני וחמונה", הלא הם ההרים שבגבול ארץ ישראל! (ש"ר מפענח נעלמים סי' ג).

דף דא הכל חייבים בזיומן

באכילת מצוה גם כן יש לזהר

בגמרא נאמר, כי ניתן היה לחשוב שכהנים האוכלים קדשים פטורים מברכת המזון, והמשנה מחדשת שאין הדבר כך.

זאת, מבאר ה"משך חכמה" (עקב), מאחר שברכת המזון באה להגן מפני תחושת זחיחות הדעת הבאה אחר האכילה והשובע. כאשר האוכל מברך וזוכר את אלוהיו, מובטח הוא שלא יבוא לבעוט מתוך בטנו המלאה.

לכן סביר היה שכהנים, באכילת לחם אלוהים לפחות, חסינים הם מפני זאת, ולא יצטרכו לברך. קא משמע לן: לאו! גם מי שאוכל אכילה של מצוה עליו להזהר...

דף דא ופדיוו מכן חודש תפדה בערכך

עשרה בפדיון הבן - על שום מה?

בגמרתנו מוכח, כי קיימת זיקה בין תשלומי ערכין לפדיון הבן.

בשם הגרמניאל זקש זצ"ל, בעל "מילי מרדכי", מובא, כי בכך מוסבר פסוקו של רבי שלמה מלונדון, אחד מן הראשונים, שבפדיון הבן יש צורך בעשרה. הדבר תמוה: מנלן? אולם יש לבאר זאת, כי כשם שערכין המושלם בקרקע עליו להביא עשרה לשומה (סנהדרין טו/א), כך גם בפדיון הבן כשפודה בדבר שאין שומתו ידועה, תקנו כי בכל מקרה יהיו נוכחים עשרה יהודים.

דף חב משפטיך תהום רבה

סכנת נפילה

החוקר אחר משפטי הקב"ה בשכלו הקטן, אמר

והמוזכרים בפרק האחרון של ספר תהילים, שופר, נבל, כינור, תוף, מחול ועוד, והוא מבאר את השייכות שבין כל כלי לבין כוכב הלכת שכנגדו היה מכוון.

במאמרנו זה, נעסוק בחליל.

תחילה נציג מספר דברים הדורשים הסבר, ואשר כולם כאחד מובילים למסקנה מעניינת ביותר.

במשנתנו נאמר "ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח. בשחיטת פסח ראשון ובשחיטת פסח שני ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב של עצרת ובשמונת ימי החג". הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג הל' ו') פוסק את דברי משנתנו ומבאר, כי גם כאשר שנים עשר ימים אלו חלו בשבת, השתמשו בחליל משום שהוא חלק מעבודת הקרבן, ועבודת הקרבן דוחה את השבת. מספר הלכות קודם לכן (ב' - ד') כותב הרמב"ם, כי חלק מעבודת הלוויים היא, לשורר על הקרבת קרבנות הציבור שהוקרבו בכל יום, "ובמה הם מנגיין, בנבלים וכלילים וכונות..." הלומד את הרמב"ם מוצא עצמו תמה, הניגנו בחליל שנים עשר יום בשנה, או בכל יום ויום?

החליל 'הכה' או 'ניגן': כמו כן, שינוי לשון מעניין דורש הסבר. על חליל שהשתמשו בו שנים עשר יום בשנה נאמר "החליל מכה", כך הוא לשון משנתנו ולשון הרמב"ם, ואילו כאשר הרמב"ם מציין כי ניגנו בחליל בכל יום הוא כותב "ובמה הם מנגינים... בחלילים".

סתירה נוספת, בולטת וחמורה, קיימת בדברי הרמב"ם. הגמרא (סוכה נב) דנה, אם עיקר שירה בפה או בכלי. כלומר, שירת הלוויים היתה על ידי שירה בפה וניגון בכלים, ויש צורך לדעת מה העיקר ומה הטפל, כדי לברר אם יש צורך לחלל את השבת על ידי ניגון בכלים, שאם הם עיקר השירה, הם דוחים את השבת (עיי' ריטב"א סוכה שם). הרמב"ם פוסק (הל' כלי המקדש פ"ג הל' ג'), כי עיקר השירה היא בפה, "שעיקר השירה שהיא עבודתה בפה, ואחרים היו עומדים שם מנגיין בכלי שיר". כיצד, איפוא, הרמב"ם פסק, כי הנגינה בחליל דוחה את השבת? (עיי' "לחם משנה" הל' שופר וסוכה ולולב פ"ח הל' י"ג).

שני חלילים שימשו בבית המקדש: שומה עלינו להסיק, אומר בעל ה"צפנת פענח" (מהדו"ת הל' עבודה זרה פ"ג הל' ג'), כי שני חלילים שימשו בבית המקדש! האחד נועד ללוות בנגינה את שירת הלוויים, אשר עמדו על דוכנם ושוררו בשעה שניסכו את יין הנסכים שבא עם קרבן התמיד. על שירה זו נאמר, כי עיקרה בפה, ונגינת החליל, ושאר הכלים שליוו את שירת הלוויים, טפלה לעיקר - לשירה בפה. ואילו החליל השני נועד להעלות קול בודד אחד בלבד, ולפיכך נאמר עליו "החליל היה מכה", ובחליל זה השמיעו קול לפני המזבח, כמבואר בסוגייתנו, בשונה מיתר כלי הנגינה שניגנו בהם על דוכן הלוויים.

מעתה, מובן היטב, כי ההכרעה הנזכרת, כי עיקר שירה בפה, מתייחסת לשירת הלוויים שלוותה על ידי החליל, ואכן, חליל זה אינו משמש בשבת קודש. ברם, על החליל שעמד לפני המזבח לא נאמר שהוא טפל, שבאותה עת שהשמיעו בו קול, הלוויים לא שרו מאומה, וממילא השמעת קולו היא חלק מעבודת הקרבן הדוחה את השבת (ועיי' "שלטי הגיבורים" עמ' נ"א, "ערוך לגר" סוכה שם, "ברכת כהן" בסוגייתנו).

מעניין לציין, כי חלוקה דומה אנו מוצאים גם לגבי החצוצרות ששימשו בבית המקדש. קושיות רבות, שלא נאריך בהן במאמר זה, הובילו את האחרונים למסקנה, כי סוג אחד של חצוצרות ליווה את שירת הלוויים על הדוכן בכל הקרבת הקרבנות, ואילו סוג אחר של חצוצרות נועד להעלות זכרון ישראל לפני הקב"ה, בימים המיועדים לכך - (במדבר י"ז) "וביום שמחתכם ובמועדכם... ותקעתם בחצוצרות... והיו לכם לזכרון לפני אלוהיכם" (עיי' נצ"י בפירושו על הספרי במדבר פ"קא ע"ז, ועל דרך זו כתב ב"אבן האזל" הל' תמידין ומוספין פ"ו, ועיי' בספר "דברות אריאל" סי' כ"ג).

דף יב הדורלים לא היה במקדש... מרגיפה היתה במקדש

ניגון בעוגב בבית הכנסת

האם העוגב היה אחד מכלי הנגינה של הלוויים בבית המקדש? שאלה זו נלוותה לסערה רבתי שפקדה את קהילות ישראל לפני שנים רבות, כאשר שינויים ורפורמות החלו פושות בקהילות היהודיות בגרמניה. מאבק איתנים התנהל בין גדולי התורה שומרי המסורת, לבין ה'מתחדשים' למיניהם, אשר החלו להשתמש בעוגב בבתי הכנסת לליווי השירה בעת התפילה.

לגבי ניגון בשבת בבית הכנסת על ידי נוכרי, הופיע פסק דין נחרץ בעיר המבורג, בשנת תקע"ט, בשם "אלה דברי הברית", ובו הובאו דבריהם החריפים של כל גדולי הדור, בראשם רבי עקיבא איגר זצ"ל, רבי יעקב מליסא, בעל ה"נתיבות" זצ"ל, וה"חתם סופר" זצ"ל, אשר אסרו את הדבר בכל תוקף, בכל כלי ניגון שהוא.

למעשה, נהגו בכל קהילות ישראל לאסור את הניגון בבית הכנסת בכל כלי שיר שהוא גם בימות החול, כדברי ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת ח"ה סי' קצ"ב) אשר שלל זאת באופן מוחלט: "כי אפילו אם הותר לשמחת חתן וכלה לשמח לב עגומי הגלות, אבל

במקדש מעט אין נכון להראות שמחה לפניו כעין שמחת ציון כי אין שמחה ואין שחוק לפניו ית"ש, עד יושב בשמים ישחק" (ועיי' שו"ת "מנחת יצחק" ח"ה סי' צ"ז).

מאחר שהשתוקקותם של המכרסמים בכרם בית ישראל היתה להתדמות לגויי הארצות, הם ביקשו לנגן בבתי הכנסת בעוגב, דווקא בעוגב, שכן נוהגים הנוצרים בבתי תיפלתם. כאשר התריסו כנגדם כי הדבר אסור גם משום איסור "חוקות הגויים", שאסור להלך אחר מנהגי הנוכרים, היו שהשיבו כי אין לשלול את הנגינה בעוגב בימי חול מחמת איסור ההליכה בחוקות הגויים, שכן, אמת, הנוכרים משתמשים בעוגב בבית תיפלתם, אך כבר בבית המקדש השתמשו בעוגב, עוד בטרם הגויים החלו להשתמש בו, וכמבואר בגמרא (סנהדרין נב/ב), כי הריגת חייבי מיתות בית דין באמצעות סיף אינה אסורה משום חוקות הגויים, מפני שהדבר כתוב כבר בתורה, ואין זו הליכה בחוקות הגויים אלא בדרכי התורה.

ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת ח"ו סי' פ"ו) טוען להיפך, מניין לנו להניח כי הנוכרים החלו להשתמש בעוגב בבתי תיפלתם רק לאחר תקופת בית המקדש, הרי כבר על יובל שהיה (בראשית ד/כא) "תופס כינור ועוגב" פירש רש"י (שם, כ), כי היה "תופס כינור ועוגב לעבודה זרה!" לא זו בלבד, הוא גם משער, כי גם בלא זאת, יתכן שלא היו משתמשים בעוגב בבית המקדש, משום שמו הדומה לשיירי עגבים' שהם שירים מאוסים.

לנידון זה, ייחד הגאון רבי דוד צבי הופמן זצ"ל, בעל שו"ת "מלמד להועיל", תשובה מיוחדת (שו"ת ח"א סי' ט"ז), ובין היתר הוא מברר אם אומנם ניגנו בבית המקדש בעוגב, והוא טורח להוכיח, כי אכן בבית המקדש לא השתמשו בעוגב, כדלהלן.

בסוגייתנו מתואר כלי זמר בשם מגריפה, אשר שימש את הלוויים בעת שירתם בבית המקדש. קול המגריפה אשר היה עצום ורב ונשמע עד יריחו (תמיד פרק ג' משנה ח'), זוהי על ידי מפרשים רבים כקולו של העוגב (ראה "תפארת ישראל" בתמיד שם ובהג' מהרי"ע סי' כאן).

הנה, במשנה (תמיד פרק ה' משנה ו') נאמר, כי בשלב מסוים של עבודת קרבן התמיד, "נטל אחד את המגריפה וזרקו בין האולם ולמזבח", כאות וכתזכורת לשלשה דברים, לכהנים כי הגיעה עת ההשתחויה, ללוויים שהגיעה עת השירה, ולראש המעמד אשר העמיד את הטמאים בשער מזרח.

מהי מגריפה זו. לדעת בעל התוספות יום טוב (שם) המגריפה לא היתה כלי להשמעת קול כלל, שכן, לא יתכן שיזרקוה שהרי היא עלולה להשבר. ברם, הראב"ד (תמיד שם) פירש, כי המגריפה היא כלי שיר המיועד להוצאת קולות רבים ושונים בבת אחת, ובהגיע מועד 'זריקת המגריפה' היו משמיעים קול אדיר מכל הכלים באחת, והיו הכל מזדעזעים מעוצמתו, עד ש"אין אדם שומע קול חברו בירושלים מקול המגריפה" (תמיד שם). זו המגריפה המובאת גם בגמרתנו, ומאחר שהמשנה מציינת כי השימוש במגריפה היה לתזכורות בלבד, הרי לנו כי היא לא שימשה לליווי שירת הלוויים בבית המקדש.

הגרי"י אברמסקי זצ"ל, מסוכן הוא לסטות מהדרך. **ממש** כהתהוה רבה, שהעומד על פתחה ומציץ פנימה, עלול הוא להסתחרר ולהשטט לתוכה... (תהלים, כרם חמד).

דף יב מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך ברי"ה ויו"ב

"אז ישיר"

כמבואר כאן, אין לומר שירה בימים הנוראים שהם ימי דין. המהרש"א (בחינושי אגדות כאן) מתמיה: ומדוע אומרים בימים אלו את שירת הים בפסוקי דזמרה?
על כרחנו שהאומר שירת הים אינו משורר להקב"ה אלא אך מספר כי ישראל שרו בזמנו את השירה הזו.
מעניין שבשם החידוש הרי"ם זצ"ל נמסר, כי דוקא קריאת התורה של שירת הים, בשבת פרשת בשלח, אינה קריאת הפסוקים בלבד אלא שירתם בעצמה. והראיה: שם השבת שבת שירה לעומת השבת שלאחריה, פרשת יתרו, שאינה נקראת שבת מתן תורה...

דף יב רב נחמן אמר קרייתו זו היא הלילא

הלל בפורים

לפי רב נחמן, קריאת המגילה היא מעין אמירת הלל, ולפיכך אין אומרים הלל בפורים.
מכאן מחדש רבי מנחם המאירי חידוש גדול ביותר: מי שאין לו מגילה בפורים – הרי הוא מחוייב בהלל!... (בית הבחירה מגילה יד/א).

דף יב אבוב היה במקדש

לא לשנות

מסופר בגמרתנו, כי כלי נגינה היה במקדש מימי משה, עשוי מקנה. "ציוה המלך וציפוחו זהב ולא היה קולו ערב, נטלו את צפוי וזהו קולו ערב כמות שהיה".
דרש הגרי"ש אלישיב שליט"א:
 המלך חפץ לומר כי היום יש צורך לשפר ולשכלל. "וישן מפני חדש תוציאיו". כלי עשוי מקנה פשוט אינו טוב עוד, ויש להוסיף עליו זהב. אולם, הנסיון הוכיח ההיפך: רק כאשר נשמר כבימי משה, כבטהרתו, היה קולו ערב.
הרי לך השלכותיו של שינוי מהמקובל...

דף יב מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו

מי יחיה ומי ימות

אמר הגרי"ם פיינשטיין זצ"ל:
יש הסבורים, שאדם נולד לחיות לאורך ימים ושנים אם לא יצא דינו לרעה בראש השנה ויום הכיפורים. טעות בידם! אם כדבריהם – לשם מה צורך בספרי חיים? די לו להקב"ה בספרי מתים, ומי שאינו בכלל ישאר ממילא בחיים! מכאן, שלכולם אינו מובטח קודם יום הדין. גם מי שגומר חי אין זה אלא מפני שנגזר עליו באופן חיובי להשאר בחיים ולא מפני חזקת חי דמעיקרא...

בשורה למגידי שיעור הדף היומי

לקראת לימוד מסכת ערכין בדף היומי, יחולקו חנים למגידי השיעורים הספרים החשובים

"קצירת האומר"

על מסכת ערכין

הערות על סדר הדף

מאחד מחשובי רבני בית מדרשינו

"הפלאה שבערכין"

חידושי הלכות על מסכת ערכין

מאת הרב הגאון ר' חיים רבינוביץ זצ"ל

רבה של שאול - תרכ"ו

במשרדנו, ב"ב: רח' וגמ' 1 (פינת חתם סופר 5) ירושלים: בתאום מראש בפלאפון 054-4868755

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' משה חיים הכהן ז"ל

ב"ר יוסף אליהו ז"ל נלב"ע כ"ט אב תשנ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו הר"ר

אביגדור יהודה כהן ומשפ' שיחי

לעילוי נשמת

הר"ר זאב בורק ז"ל

ב"ר אברהם ז"ל נלב"ע כ"ט אב תש"ס

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י המשפחה שיחי

לעילוי נשמת

מרת אסתר גרין ע"ה

ב"ר חיים פרלמוטר הכהן ז"ל

נלב"ע כ"ז מנחם אב תשמ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחה ע"י ידידנו הר"ר משה גרין הי"ו

ומשפ' שיחי - רעננה

לעילוי נשמת

הר"ר אלכסנדר מנדלסון ז"ל

ב"ר מיכאל יעקב ז"ל נלב"ע א' אלול תשמ"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בתו וחתנו שיחי

הופיע !

תקליטור מס' 4

על מסכת ערכין

דף ב' - י"ז

מוקד הזמנות: 1-700-500-151